

BİBLİYOGRAFYA :

Süleymaniye Vakfı (nşr. Kemâl Edib Kürk-
çuoğlu), Ankara 1962, s. 33; Şem'dânîzâde,
Mürî't-tevârîh (Aktepe), II, 90-119; Atâ Bey,
Târih, I, 169; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı En-
biyâ* (İstanbul 1331), İstanbul 1968, I, 255-257;
Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, İstanbul,
ts., s. 22; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 374;
Tâhîrülmevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*,
İstanbul 1963, s. 58-64; a.m.f., "Ezân Hakkın-
da Malûmât ve Hâlisâne Bazı Temenniyât",
SR, X/236 (1321), s. 29-31; a.m.f., "Ezân", *Mu-
savver Dâiretül'-maârif*, I, 864-868; Midhat
Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s.
157, 231; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-
idâriyye* (Özel), I, 156-159; *İstanbul Yeni Cami
ve Hünkâr Kasrı*, İstanbul, ts., s. 79, 110; Halil
Can, "Dinî Türk Musikisi Lûgatı", *MM*, XVIII/
218 (1966), s. 56; R. Ekrem Koçu, "İstanbul'da
Ezan Musikisi", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 11,
İstanbul 1969, s. 18-20.

NURI ÖZCAN

EZÂRIKA

(الزارقة)

Hâricîler'in ilk büyük fırkası.

Ezrakîyye'nin çoğulu olan Ezârika, Hz.
Ali'nin Muâviye ile uzlaşmasını protesto
ederek ondan ayrıldıkları ve isyancı bir
hareket başlattıkları için Havâric (Hâri-
ciler) diye anılan fırkanın liderlerinden
Ebû Râşid Nâfi' b. Ezrak'a (ö. 65/685)
uyanları ifade etmek üzere kullanılır. Ço-
ğunluğunu Benî Temîm kabilesi mensup-
ları teşkil etmekle birlikte aralarında me-
vâlî* de vardı. Eş'arî'nin naklettiğine
göre Nâfi' b. Ezrak "kaade"den (muhalif
müslüman gruplarla savaşmak istemeyen-
ler) teberri edilmesi, muhaliflerin kadın
ve çocuklarının öldürülmesi, kendileri-
ne katılmayanların tekfir edilmesi, ka-
tılacakların da imtihandan geçirilmesi
gerektiği şeklindeki fikirleriyle Hâricîler
arasında ilk defa ihtilâfa sebebiyet ve-
ren kişi olmuştur. Bu görüşleri ileri sü-
renin Abdürabbih el-Kebîr veya Abdul-
lah b. Vađîn olduğuna dair bazı rivayet-
ler varsa da (*Mağâlât*, s. 86) Ezârika'nın
Nâfi' b. Ezrak'a nisbetle anılması fırka-
nın onun tarafından kurulduğu kanaati-
ni vermektedir.

Basra'da yaşayan Nâfi', Emevî valile-
rinden Ubeydullah b. Ziyâd'ın Hâricîler'e
karşı uyguladığı katı kurallardan rahat-
sızlık duyarak Abdullah b. İbâz ve Nec-
de b. Âmir'in de dahil olduğu bir grupla
Mekke'ye gidip Emevîler'e karşı müca-
dele eden Abdullah b. Zübeyr'in ordu-
suna katıldı. Bir müddet Emevîler'e kar-
şı savaştıktan sonra Yezîd b. Muâviye'nin
ölümünün takip eden günlerde Abdul-
lah b. Zübeyr ile aralarının açılması
veya Ubeydullah b. Ziyâd'ın Basra'yı ter-

ketmesi sebebiyle taraftarlarını yanına
alarak Basra'ya döndü. Nâfi' b. Ezrak'ın
yönetimindeki Hâricîler, Emevîler'in Bas-
ra'ya vali olarak tayin ettiği Mes'ûd b.
Amr'ı öldürüp şehri ele geçirdiler. Ab-
dullah b. Zübeyr'in tayin ettiği vali Ömer
b. Ubeydullah'ın şehre girmesine engel
oldular. Daha sonra Hâricîler'e karşı olan
halkın da katılmasıyla teşkil edilen or-
dunun Basra'ya hâkim olması üzerine
Nâfi' ve taraftarları şehri terketmeye
mecbur kaldılar. Ancak dışarıdan gelen
takviye kuvvetleriyle Hâricîler Basra'yı
tekrar ele geçirince Abdullah b. Zübeyr
Müslim b. Ubeydullah'ın kumandasındaki bir
orduyu Basra'ya gönderdi. Abdullah b.
İbâz ile ona uyan bir kısım Hâricîler bu
orduya karşı savaşmak istemeyip Bas-
ra'da kaldılar. Nâfi' b. Ezrak ise Atıyye
b. Esved el-Hanefî, Osman b. Zübeyr Mâ-
hûz, Amr b. Ömer el-Anberî, Abîde (veya
Ubeyde) b. Hilâl el-Yeşkürî, Katarî b. Fû-
câe gibi ileri gelen Hâricîler'le Basra'dan
ayrılıp Ahvaz ve Hûzistan'a doğru yola
çıkarak bu bölgelerde hâkimiyet sağladı.
Ahvaz yakınlarında Müslim b. Ubeydullah
ordusuyla yapılan savaşta hem Müslim
hem de Nâfi' b. Ezrak öldürüldü (65/685).
Nâfi'in yerine geçen Ubeydullah b. Mâ-
hûz'un liderliğinde mücadeleyi sürdüren
Ezrakîler karşı güçleri Basra'ya dönmeye
mecbur ettiler. Hârise b. Bedr el-Gudâni
kumandasında gönderilen ikinci bir ordu-
yu da mağlûp ettikten sonra Basra ile
Ahvaz arasındaki bölgeye tamamen hâ-
kim oldular. Civar bölgelerde yaptıkları
yağmalama esnasında muhaliflerden bir-
çok kişiyi öldürdüler. Halkın yoğun şikâ-
yetleri üzerine Abdullah b. Zübeyr, Ho-
rasan'da bulunan Mühelleb b. Ebû Suf-
re'yi Ezârika'ya karşı savaşmakla görev-
lendirdi. Basra'ya gelen Mühelleb 20.000
kişilik bir ordu ile Ezârika üzerine yürü-
dü ve Sillabrâ denilen mevkiide onları
bozguna uğrattı. Bu savaşta Ubeydullah
b. Mâhûz'un öldürülmesi üzerine yerine
geçen kardeşi Zübeyr b. Mâhûz kısa sü-
rede Ezrakîler'i toparlayarak emrindeki
kuvvetlerle Medân ve İsfahan'a varın-
caya kadar yağmacılığa ve muhalifleri
öldürmeye devam etti. Fakat Ezrakîler
İsfahan yakınlarında Attâb b. Verkâ ku-
mandasındaki ordu ile yaptıkları savaş-
ta mağlûp oldular; reisleri Zübeyr de
öldürüldü (68/687-88). Geride kalanlar
Kirman dağlarına kaçarak kurtuldular.
Yeni liderleri Katarî b. Fûcâe bir müd-
det sonra Ezârika'yı toparladı ve tekrar
Ahvaz'ı zaptedip Basra'ya doğru ilerle-
di. Mühelleb b. Ebû Sufre ikinci defa on-
lara karşı savaşmakla görevlendirildiyse

de uzun müddet devam eden mücade-
lelerde kesin bir sonuç elde edemedi.
Irak yeniden Emevîler'in idaresine ge-
çince Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî ile Mü-
helleb b. Ebû Sufre Ezârika'ya karşı bir-
likte düzenledikleri askerî hareketler
neticesinde onları Dûzeyl, Kâzırın ve Fâ-
ris bölgelerini boşaltıp Cîrûft'e çekilme-
ye mecbur ettiler. Ezârika içindeki me-
vâlilerle Araplar arasında anlaşmazlık çı-
kınca Abdürabbih el-Kebîr'in emrindeki
7000 kişi Cîrûft'te kalırken Abdürabbih
es-Sagîr kumandasında 4000 kişi Kir-
man'a, Katarî b. Fûcâe'ye bağlı 10.000
kişi de Fâris'e doğru çekildi. Mühelleb
b. Ebû Sufre Ezrakîler'den Katarî'ye ve
Abdürabbih el-Kebîr'e bağlı olanlara, oğ-
lu Yezîd de Abdürabbih es-Sagîr'e men-
sup olanlara karşı düzenledikleri sefer-
lerle onları bulundukları bölgelerden kaç-
maya zorladılar. Sonunda Süfyan b. Eb-
red el-Kelbî kumandasındaki Emevî kuv-
vetleri Taberistan dağlarında Katarî'yi
öldürerek taraftarlarını dağıttı (79/698).
Ezârika liderlerinden Abîde b. Hilâl el-
Yeşkürî'ye bağlı olanlar da Kûmis'teki
Sezever Kalesi'nde kuşatılarak imha edil-
diler. Böylece Ezârika fırkası tamamen
ortadan kaldırılmış oldu.

Ezârika'nın bütün Hâricîler tarafın-
dan kabul edilenlerin dışında kalan baş-
lıca görüşleri şöyledir: 1. Müslümanlar-
dan Ezârika'ya mensup olmayanlar sa-
dece kâfir değil aynı zamanda müşriktir-
ler ve çocukları dahil hepsi ebedî olarak
cehennemde kalacaklardır. Bunların ka-
dınları ile çocuklarını öldürmek veya kö-
le statüsüne geçirmek, ayrıca mallarını
yağmalamak câizdir. Zira yaşadıkları top-
raklar dârülharp sayılır. 2. Kendileriyle
birlikte düşmana karşı savaşa katılma-
yan ve Ezârika'nın bulunduğu yere hic-
ret etmeyen diğer Hâricîler de kâfirdir.
Bunlardan kendilerine katılmak isteyen-
ler imtihana tâbi tutulmalıdır. 3. İslâm'-
da recm cezası yoktur. Çünkü Kur'an-ı
Kerim'de böyle bir hüküm bulunmamak-
ta, zina yapanlara dayak atılması emre-
dilmektedir. 4. Namuslu kadınlara zina
isnat ederek bunu şahitlerle ispat ede-
meyenlere uygulanan ceza aynı şeyi na-
muslu erkeklerle isnat edenler için uy-
gulanmaz. Zira Kur'an'da bunu belirten
bir lafız yoktur. 5. Peygamberlerin nü-
büvvetle görevlendirildikten sonra bü-
yük veya küçük günah işlemesi câiz ol-
duğu gibi nübüvvetten önce kâfir olan
bir kimsenin peygamber olarak gönde-
rilmesi de câizdir. 6. Vergilerini ödeyen
yahudi ve hristiyanların öldürülmesi ha-
ramdır. 7. Kadınların âdet esnasında ki-

lamadıkları namazları kazâ etmeleri gerekir. 8. Çalınan malın miktarı ne olursa olsun hırsızla omuzdan kol kesme cezası uygulanır.

Ezrakiler Hâricîler'in en kalabalık kolunu teşkil etmiş, çok kısa bir süre ayakta kalabilmelerine rağmen İslâm dünyasının en tehlikeli fitne ve fesad unsurlarından birini oluşturmuşlardır. Ezrakiler gayri müslimlere zarar vermeyi harâm telakki edip bundan son derece sâkindikleri halde kendi fırkalarına bağlı olmayan müslümanları müşrik sayarak öldürülmelerini câiz görmüş, fiilen de pek çok müslüman kanı akıtmışlardır; ayrıca malî, sosyal ve siyasî alanlarda da çok büyük zarar ve tahribata yol açmışlardır. Dinî bilgileri zayıf olan Ezrakiler İslâmî hükümleri anlayamamış ve bu sebeple de çelişkilerden kurtulamamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 622; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 67; Dîneverî, *el-Ahbab-ru'î-ıvâil*, s. 304, 340; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. Muhammed Ahmed ed-Dâli), Beyrut 1406/1986, III, 1205-1209; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 262, 275; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 566-569, 613-622; VI, 119-127, 195-199, 211-215, 300-311; Ebû Mutî' en-Neseffî, *er-Red 'alâ ehli'l-bida'* (nşr. Marie Bernand, *İsl. içinde*), XVI, Kahire 1980, s. 69; Eş'arî, *Ma'âlat* (Ritter), s. 86-89; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 178; Mes'ûdî, *Mürûc'ü'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 145-146; Bağdâdî, *el-Farâk* (Abdülhamîd), s. 82-87; İbn Hazm, *el-Faşl*, IV, 189-190; İsferyâinî, *et-Tebşîr* (Kevserî), s. 29-30; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 118-122; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 165-168, 194-201, 281-287; İbn Haldûn, *el-İber*, III, 40, 160-161; C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi* (trc. Neşet Çağatay), Ankara 1964, I, 79; M. Ebû Zehre, *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 74; M. Rıza Hasan ed-Düceylî, *Fırkatü'l-Ezârika*, Necef 1393/1973; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 25-27; A. J. Wensinck, "Nâfi", *IA*, IX, 31; R. Rubinacci, *El²* (İng.), "Azârika", I, 810-811.

MUSTAFA ÖZ

EZD (Benî Ezd)

(بنوإزد)

Kahtâniler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Kabilenin adı bazı kaynaklarda Esd şeklinde kaydedilmekteyse de fasih ve yaygın olanı Ezd'dir. Kahtân'a kadar uzanan nesebi şöyledir: Ezd b. Gavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân. Ezd kabilesi Yemen ve Serât'ta yaşayan Şenûe kolu, Suriye ve Arabistan'da yerleşen Gassân ko-

lu, Serât dağlarında yaşayan Serât kolu ve Uman bölgesinde yerleşen Uman kolu olmak üzere başlıca dört büyük kola ayrılır.

İlk zamanlarda Yemen'de yaşayan Ezdliler Me'rib Seddi'nin yıkılmasından sonra çeşitli yerlere dağıldılar. Evs ve Hazrec kolu Yesrib'e; Huzâa kolu Mekke ve Tihâme'ye; Vâdia, Yahmed, Hizâm, Atîk kolları Uman'a; Mâsiha, Meydean, Lehb, Gâmid, Yeşkür ve Bârik kolları Serât'a; Mâlik b. Osman ve Cezîme b. Vedâh kolu Irak'a; Cefne, Âl-i Muharrîk b. Amr b. Âmir ve Kudâa kolları Suriye'ye göç ettiler. III. yüzyılda Irak'a Fırat'ın batısına göç eden kol Bâbil harabeleri yakınında büyük bir çadır kenti kurdu. Daha sonra Hire adını alan bu şehir Lahmîler'in başşehri oldu. Ezdliler'in bir kısmı zaman içinde Mısır, Filistin ve Endülüse yerleşmiştir.

Asr-ı saâdet'te Uman'daki nüfusun büyük bir bölümünü Ezdliler teşkil ediyordu. Bunlar uzun süre İran-Hindistan arasındaki deniz ticaretine hâkim oldular. Hz. Peygamber 8 (629) yılında Hazrec kabilesinden Ebû Zeyd el-Ensârî ile Amr b. Âs es-Sehmî'yi, Cülendâ b. Mes'ûd'un iki oğlu Abd ve Ceyfer'e gönderdi. Eğer Ezd halkı iman ederse Amr emîr olacak; Ebû Zeyd de halka namaz kıldırarak ve İslâm'ı öğretecekti. Resûl-i Ekrem'in elçileri Abd ve Ceyfer ile Kızıldeniz sahilindeki Suhâr şehrinde görüştüler; her ikisi de İslâmiyet'i kabul etti. Amr ve Ebû Zeyd Hz. Peygamber'in ölümüne kadar Uman'da kaldılar. Diğer bir rivayete göre ise Ebû Zeyd Resûl-i Ekrem'in vefatından önce Medine'ye dönmüştür.

Surad b. Abdullah el-Ezdî'nin başkanlığındaki on on beş kişilik bir heyet 10 (631) yılında Medine'ye geldi ve Ferve b. Amr'ın evinde misafir edilip ağırlandı. Heyet mensupları Hz. Peygamber'le görüştüler; Medine'de on gün kalıp Resûl-i Ekrem'in meclisine devam ettiler ve İslâmiyet'e dair bazı bilgileri öğrendiler. Hz. Peygamber Ezdliler'in tavırlarını ve konuşmalarını çok beğendi, Surad b. Abdullah'ı onlara emîr tayin etti; müslüman olan arkadaşlarına iyi davranmasını ve kabilesinden İslâmiyet'i kabul edenlerle birlikte Yemenli müşriklerle savaşmasını emretti. Surad b. Abdullah da önce Cüreş halkını İslâm'a davet etti. Kabul etmemeleri üzerine Cüreş'i kuşattı. Bir ay kadar devam eden kuşatmadan bir sonuç alamayınca ordusunu Şeker dağına çekti. Müslümanların kuşatmayı kal-

dırıp dönmeye karar verdiğini sanan Cüreşliler onları takip etmeye başladılar; bunun üzerine müslümanlar geri dönüp Cüreşliler'i bozguna uğrattı. Sonunda İslâmiyet'i kabul ettiler. Surad b. Abdullah el-Ezdî Resûlullah vefat ettiğinde Cüreş âmili olarak görev yapıyordu.

Büyük ve güçlü bir kabile olan Ezd'in çeşitli kolları değişik tarihlerde Medine'ye gelerek İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Ezd-i Şenûe'den meşhur kâhin ve tabip Dîmâd el-Ezdî ise daha Mekke devrinde Resûl-i Ekrem ile görüşmüş ve dinlediği Kur'an'ın tesirinde kalarak müslüman olmuştu (İbn Sa'd, IV, 241). Medine'ye gelen Ezdlî kabileler arasında Gâmid de vardı. 10. yılın Ramazan ayında (Aralık 631) gelip Bakî Mezarlığı civarında konaklayan Gâmid heyetine Übey b. Kâ'b Kur'an öğretmiş ve heyet mensupları daha sonra Resûl-i Ekrem'e biat ederek ayrılmışlardı. Bârik kabilesi de heyet göndererek müslüman olduğunu bildirmiş ve bu heyete zekât esaslarını ihtiva eden bir mektup verilmişti. Ayrıca Esed b. Yebrah başkanlığındaki Umanlı Ezdliler de Medine'ye gelmiş ve Hz. Peygamber onların işlerini idare etmek üzere Mahrebe el-Abdî'yi görevlendirmişti. Bu arada Seleme b. Ayaz el-Ezdî başkanlığında Medine'ye gelen başka bir heyet de İslâm esaslarını ve ibadet şekillerini öğrendi. Debâ'da bulunan Ezdliler Ebû Sufre el-Atekî, Mihneliler ise Mehrâ b. Ebyâd başkanlığındaki heyetlerle Medine'ye gelip müslüman olmuşlardı. İbn Sa'd, Resûlullah'ın Ezd kabilesinden Hâlid b. Dîmâd'a bir mektup yazdığını kaydederek (et-Tabakât, I, 267).

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Lakî b. Mâlik Zût-tâc'ın reis olduğu Ezd kabilesi Debâ'da irtidad etti. Bunların üzerine İkrime b. Ebû Cehil, Huzeyfe b. Mihsan el-Bârikî ve Arfece b. Harseme gönderildi. İrtidad etmeyen Abd ve Ceyfer ile iş birliği yapılarak kanlı bir savaşın sonu isyan bastırıldı. Aynı şekilde dinden dönen Ezdliler'in Şenûe kolu üzerine Osman b. Ebû'l-Âs gönderildi. Müslümanlar Şenûeliler'i yenilgiye uğratarak onların da tekrar İslâm'a dönmelerini sağladılar. Ezdliler Cemel Vak'a-sı'nda Hz. Âişe'nin saflarında yer aldılar. Bu vak'a'da Ezd kabilesinden yaklaşık 2000 kişinin öldüğü sanılmaktadır. Sıffîn Muharebesi'nde Ezdliler'in bir kısmı Hz. Ali'nin, bir kısmı da Muâviye'nin yanında yer aldı. Abdullah b. Zübeyr'in halifeliği yıllarında ona biat ettikleri anlaşılmaktadır. Emevîler döneminde ise